

УДК 049.32+811.161.2

ДУХОВНІ ОБРІЇ ГОНЧАРА-ПУБЛІЦИСТА

Степаненко М.І. Публіцистична спадщина Олесь Гончара (мовні, навколомовні й деякі інші проблеми). — Полтава: АСМІ, 2008. — 396 с.

Українське мовознавство останніх десятиліть позначене пильною увагою до особистості письменника як духовного провідника нації, у полі зору якого перебуває життя суспільства в усій його різноманітності, з його гострими, болючими проблемами, у тому числі мовними. Олесь Гончар належить до тих постатей у вітчизняній культурі ХХ ст., чия діяльність потужно впливала на відновлення, збереження та розвиток української духовності, сприяла утвердженню високих морально-етичних ідеалів нашого народу. З цього погляду важливим і надзвичайно значущим є дослідження полтавського науковця Миколи Степаненка «Публіцистична спадщина Олесь Гончара (мовні, навколо мовні й деякі інші проблеми)», яке відкриває читачеві багато нових, невідомих сторінок життєвої та творчої біографії письменника. Видається прикметним те, що ця книга з'явилася до 90-річчя від дня народження автора «Собору», коли особливо відчутною є потреба цілісного осмислення творчої спадщини видатного майстра слова, полум'яного патріота України.

В анотації до рецензованої праці зазначено, що її написано на матеріалі «Щоденників» Олесь Гончара, у ній «розкрито динаміку мовної ситуації в колишній Українській РСР і в уже самостійній незалежній Україні, зміни в мовній політиці, зумовлені екстра- й інтралінгвальними чинниками; з'ясовано актуальні проблеми сучасної української соціо- та етнолінгвістики...». Розглядові цієї проблематики присвячено перші шість розділів монографії; назвами кожного з них є взяті зі щоденників слова-роздуми Олесь Гончара, Відтак власне мовознавчі питання відразу концептуально поєднують читача з їх баченням очима публіциста, дослідник при цьому окреслює параметри наукового розгляду конкретного питання. Наприклад: Розділ І.

© В.С.КАЛАШНИК, М.І. ФІЛОН, 2009

«А мова — наче заборонена, наче валуєвський указ воскрес» (Динаміка мовної ситуації в Україні в 50—90-х рр. ХХ ст.); розділ V. «...Мова — народ!» (Соціолінгвістичні, власне мовознавчі й деякі інші спостереження Олесь Гончара). Тематично початкові 6 розділів утворюють своєрідний змістовий блок, у якому, крім зазначених, висвітлюються й інші питання, зокрема про політику зросійщення книгопродукції, радіомовлення та телебачення, про радянську цензуру, про Гончарове розуміння історії української мови.

Глибокий розгляд щоденникових матеріалів Олесь Гончара здійснено з використанням багатьох даних про сучасну соціолінгвістичну ситуацію, дбайливо зібраних дослідником. Це дозволяє показати проникливість і прозорливість поглядів Гончара на мову як першооснову духовності, точність його спостережень і вагомість висновків.

Спорідненими з попередніми є два наступні розділи, в яких поспідовно наголошується на силі рідного слова як підвалині письменницької майстерності та патріотизмі митця в зіставленні з інтернаціоналізмом і шовінізмом. Актуальною є думка Гончара про патріотизм не як абстрактне почуття, виражене традиційно в пафосному ключі, а як те, що визначає повсякденну діяльність митця, оперту на чистоту, красу й життєствердність рідного слова. Так само сучасними є висловлені у «Щоденниках» понад 30 років тому естетичні оцінки тогочасного літературного процесу, болісна констатація та однозначний осуд несмаку снобізму, «хамства вседозволеності», «словесної половини», «самовпевненого кривляння» (с. 137). Для Олесь Гончара питання про красу української мови невіддільне від питань мовної культури, на чому особливо наголошено в рецензованій праці. Надзвичайно цікаві міркування та спостереження М. Степаненка знайде читач на тих сторінках його монографії, де зіставляється декларований і фактичний (справжній) патріотизм навіть видатних представників російської літератури в їх ставленні до української мови й нації (напр., К. Паустовський, О. Блок, Є. Євтушенко та ін.). Автор книги простежує, бодай фрагментарно, наскрізність такого упередженого ставлення до всього українського, що з особливою силою виявляється в сучасних суспільно-політичних умовах існування української держави.

Безсумнівним є те, що Олесь Гончар тонко відчував глибинні процеси, що відбувались і відбуваються в українському суспільстві. Про це свідчить і один із центральних розділів монографії — дев'ятий: «Як примирити націю? Такі ж ми різні, з такими різними долями!...» (Гончар про письменників-борців за волю, самостійність, соборність України). Єдність нації є обов'язковою умовою її існування як цілісного життєздатного організму. Олесь Гончар, як засвідчує аналіз дослідником його публіцистики, добре розумів усю сукупність зовнішніх і внутрішніх причин роз'єднаності українців, пристрасно закликаючи брати уроки з трагічного минулого й суперечливої, складної сучасності. Тут, як і в інших розділах книги, наведено численні листи як свідчення активної громадянської позиції письменника.

У духовному світі Олеся Гончара своє особливе місце займають життєві і творчі долі трьох геніальних письменників — синів України: Тараса Шевченка, Миколи Гоголя, Олександра Довженка. Кожному з них у Гончаровій оцінці присвячено окремий розділ монографії Миколи Степаненка.

Дослідник не обмежується аналізом деяких, хай навіть дуже прикметних, щоденникових записів, для нього важливо виявити цілісність погляду Гончара на всіх названих митців слова. Справедливо звернено увагу на різновекторність спостережень Олеся Гончара, однаково уважного і до життєвих доль, і до ролі та місця в літературному процесі, і до значущості для духовного життя, а зрештою — і суто особистісне в ставленні до величних постатей українства. Надзвичайно багатою й різноманітною є шевченкіана Гончара, на думку якого Шевченко як геній «народився, щоб осяяти Україну». У «Щоденниках» Олеся Гончара, як показує дослідник, представлена ціла програма шевченкознавчих студій у їх здобутках та перспективах. Не випадково письменник підкреслював, що Тарас Шевченко у всьому своєму багатстві ще не вивчений.

«Генієм світового масштабу» вважає Олесь Гончар свого великого земляка-полтавця Миколу Гоголя. М. Степаненко у «Щоденниках» нараховує понад 50 записів про Гоголя. «Гоголь, — зазначає Гончар 16 вересня 1975-го р., — явище унікальне, воно виникло на гребні двох мовних стихій і з їх синтезу...». Життя та творчість Миколи Гоголя осмислюються в контексті значущості рідних джерел для збереження органічності внутрішнього світу письменника. Відірваність від рідної стихії зумовлює трагічну руйнацію особистої духовності митця.

Серед майже 200 українських письменників, згаданих у щоденниках Олеся Гончара, найрельєфніше, на думку дослідника, окрім Тараса Шевченка та Миколи Гоголя, представлено Олександра Довженка. Це закономірно, оскільки в житті та творчості останнього було досить багато, як уважав Гончар, спільного з долею Шевченка. У записі від 2 лютого 1994-го р. читаємо: «Шевченко й Довженко мислили категоріями вічності, по-особливому дивилися на українську історію, по-своєму — однак об'єктивно й оригінально — оцінювали гетьманів. Їх хвилювали спільні образи — Бог, батько й мати, рід, майбутнє, доля нації». Розмірковуючи над феноменом Довженка, як одного, за його словами, «з найбільших геніїв сучасності», Олесь Гончар убачав геніальність свого великого сучасника насамперед в умінні прозирати в майбутнє.

Завершується монографія розділами, що присвячені аналізові міркувань Гончара про свій родовід (Розділ XIV «**Ой роде ж мій, роде...**») та розповіді автора дослідження про Державний літературно-меморіальний музей-садибу Олеся Гончара в селі Сухій (розділ XV). Останній розділ засвідчує прагнення Миколи Степаненка як дослідника історії рідного краю й автора монографії «Літературні музеї Пол-

тавщини» (Полтава: АСМІ, 2006, — 404 с.) зберегти й донести до сучасників нетлінні скарби української культури в її полтавських витоках.

Книга М. Степаненка «Публіцистична спадщина Олесея Гончара», відзначмо насамкінець, повно і всебічно розкриває духовні обрії Гончара-публіциста, вона має не тільки наукове, а й виховне значення.

Володимир Калашник, Микола Філон (м. Харків)

Volodymyr Kalashnyk, Mykola Filon

SPIRITUAL HORIZONS OF HONCHAR AS A PUBLICIST

(Book review of Степаненко М.І. Публіцистична спадщина Олесея Гончара (мовні, навколомовні й деякі інші проблеми). — Полтава: АСМІ, 2008. — 396 с.)

Keywords: Oles' Honchar, Mykola Stepanenko.

Відомі постаті про мову

...Ніжні пахощі квітів, грайлива гострота фарб, солодкий голос солов'я, хто їх опише? Хто це опише, змалює, виразить, тому хіба можна випробувати своє обдарування в описі мелодії однієї з людських мов, бо в ній стільки невимовного, невлвовимого, неказанного, як і в пахощах квітки для тих, хто її не нюхав, як і в живій грі фарб для тих, хто не бачив їх, як і в солов'їному співі для тих хто його не чув.

Від чого ж хибне в Великоросії уявлення про грубість української чи галицької вимови? Чи від того, що про цю вимову судили за буквами, не знаючи, що південнорус, українець чи галичанин ніколи не вимовляє цих букв так, як вимовляються вони у Великоросії; чи від того ще, що слова, які вимовляються не так, як ми звикли чути їх з дитинства, здаються нам чимсь неправильним, потворним і смішним.

Хоча зіставлення й не доказові, скажемо, однак, для пояснення нашого розуміння доброгласності південноруської мови, що, якщо польська мова за своїм щебетанням і бренькотом, за цим бржменням подібна в устах прекрасної польки до арфи, гітари, гуслів, і північноруська різкістю своїх тонів подібна то до скрипки, то до кларнета, то мова південноруса своєю м'якістю й ніжністю схожа то до віолончелі, то до флейти, і загальною мелодією наближається до церковнослов'янської, яка звучить величавим органом.

Назва мови південноруської, південно-західної руської (тобто малоруської і червоноруської, або української й галицької), багато в чому відмінної від російської, північно-східної руської (тобто великоруської), насправді належить тій мові, якою говорять у Південній Росії губернії – Київська, Чернігівська, Полтавська, Катеринославська, частина Воронізької і Херсонської, Земля Війська Чорноморського, губернії Подільська та Волинська, частина литовських губерній – Віленської і Гродненської, і майже вся Галичина; словом, назва південноруська мова повинна бути присвоєна тій мові, якою розмовляє понад 10 000 000 слов'ян, котрі проживають на півдні Росії і на південь від Росії і якою пісні співаються навіть у самій Польщі.

Метлинський А.Л. 1839